

tautua massasta. Kun teimana on erotiikka ja seksuaalisuus – viihdekirjallisuuden erityisesti suosima tema – rajoittuminen

ainoastaan kanonisoitujen kirjailijoiden tutkimukseen olisi syytä perustella lukijalle.

Kirsti Ekonen

Venäläisen ”genderin” jäljillä

Gender po-russki: pregrady i predely. Gendernyje issledovanija 13/2005. Red. Irina Savkina. Harkov: Harkovski tsentr gendernyh issledovanij.

Irina Savkinan toimittama *Gendernyje issledovanija* -aikakausikirjan erikoisnumero käsittelee venäläisen feminismin, naistutkimuksen ja aiheista käytävän keskustelun historiaa ja sen tilannetta nykypäivänä. Otsikossa mainitaan esteet ja rajat (*pregrady i predely*). Jo siitä saa kuvan, että venäläisen tai venäjänkielisen *gender*-käsitteen olemassaolo ei ole ongelmaton. Koska käsitteet sukupuolesta ovat aina suhteessa historialliseen aikaan, paikkaan ja kansallisuuteen, kyseessä oleva *Gendernyje issledovanija* -erikoisnumero käsittelee myös kysymystä sukupuolen ja naistutkimuksen kansallisesta luonteesta ja kansainvälisyydestä. Kirjan artikkeleissa kirjoitetaan siitä, kuinka sukupuoliteknologiat toimivat kansallisen diskurssin konstruomisessa, dekonstruomisessa ja rekonstruomisessa Neuvostoliiton ja Venäjän kulttuurissa. Tekstit luotaavat historiaa, pohtivat nykytilannetta ja luovat perspektiiviä naisliikkeen ja naistutkimuksen tulevaisuudesta Venäjällä ja entisissä neuvostomaissa. Yhtä paljon maantieteellinen kuin henkinen käsitepari itä/länsi saa myös merkittävän osan keskustelussa.

Kokoelmassa julkaistut artikkelit perustuvat Tverissä 9.–10.9.2004 pidetyssä kansainvälisessä konferenssissa esitettuihin esitelmiin. Marianne Liljeström kuvailee kokoelman johdanto-

artikkelissa eri kansallisuuksien välillä käytävän feministisen keskustelun luovan mahdollisuuksia uudenlaisen feministisen tietoisuuden muodostumiseen niin Euroopassa kuin laajemmaltikin. Entisen Neuvostoliiton alueen pääsy ennestään tuntemattomalle tieteen ja käytäntöjen alueelle sekä ”demokraattisen lännen” kiinnostus entisen Neuvostoliiton alueen totalitarismin jälkeistä todellisuutta kohtaan järjestää osaltaan uudelleen itä/länsi-dikotomiaa. Tämänkaltaiselle naiskysymystä ja naistutkimuksen käytäntöjä ja metodeja kansallisesta ja kansainvälisestä näkökulmasta refleктоivalle keskustelulle onkin tilausta, sillä entisen Neuvostoliiton alueella tehdyssä feministisessä tutkimuksessa on ehtinyt tapahtua paljon siitä lähtien, kun feministinen liike sai jalansijaa Venäjällä 1990-luvun alussa. Samaa aikaan alettiin akateemisessa maailmassa tehdä feminististä tutkimusta ja mm. käsite *gender* ilmestyi keskusteluun.

Historioitsijat, politiikantutkijat, kulttuurintutkijat ja filologit kirjoittavat tämän kokoelman artikkeleissa mitä erilaisimmista aiheista. Artikkelit kokoavat ajankohtaisia teemoja hyvin laajalti, mikä todistaa, että sukupuoliteknologioiden tutkiminen on ajankohtaista ja tärkeää, ei ainoastaan yritettäessä ymmärtää käsillä olevaa venäläistä sosiaalista, kulttuurista ja poliittista todellisuutta, vaan myös luotaessa suhdetta kansalliseen historiaan. Niinpä tekstit käsittelevät sukupuolen merkitystä mm. Neuvostoliiton militaristisessa ja patrioottisessa diskurssissa, erilaisissa kulttuu-

riteksteissä ja yhteiskunnallisessa kehityksessä nykyaikana. Venäjän ja entisen Neuvostoliiton alueella käsiteltäviä sukupuoliteknologioita ja feminismin käytäntöjä tutkittaessa on otettava huomioon myös se, että laajalle alueelle sisältyy monia eri kansoja ja kulttuureita, joilla on oma funktionsa ”venäläisen sukupuolen” käsitteessä. Tähän näkökulmaan liittyy mm. Sergei Ušakinin ajatuksia herättävä artikkeli ”Sotilaiden äidit” -yhdistyksen toiminnasta Barnaulin kaupungissa Altain alueella. Artikkelissa tuodaan esille niitä eroja, joita naisliikkeen toiminnalla ja sen alueellisella merkityksellä on provinssissa verrattuna suuriin ja keskeisiin kaupunkeihin.

Jos läntisessä traditiossa kehitys on tapahtunut vaiheittain, Venäjällä feministinen liike ja naistutkimus alkoivat kehittyä käytännöllisesti katsottuna yhtä aikaa. Tämä seikka tekee esimerkiksi käytetyn terminologian tavallista sekavammaksi. Tutkimusalueen laajuus, kansalliset erot, entisten neuvostovaltioiden poliittinen kehitys sekä länsimaisten feminististen metodien nopea ja runsas käyttöönotto ja feministisen teorian klassikoiden enemmän tai vähemmän onnistuneet käännösprojektit venäjän kielelle kertovat siitä, että akateemisesta keskustelusta tulevalle sukupuolisensitiivisyydelle on huutava tarve. Tätä kaikkea käsittelee kokoelman artikkeleista kenties mielenkiintoisimman (varsinkin ei-venäläisestä kulttuuripiiristä lähtöisin olevan lukijan näkökulmasta) kokonaisuuden muodostava laaja keskustelun muotoon painettu artikkeli ”*Doing gender*” *na russkom pole: kruglyj stol*. Siinä virtuaalisen pyöreän pöydän ympärille kokoontuneet seminaarin osanottajat ottavat kantaa slaavilaisen naistutkimuksen ikuisuuskysymyksinä pidettyihin ongelmiin: feminismiin ja naistutkimuksen suhteeseen sekä

läntisen feministisen tutkimuksen soveltamiseen Venäjällä ja entisissä Neuvostoliiton maissa. Keskustelusta voi havaita, että nyt on mahdollisesti käsillä jonkinlainen slaavilaisen naistutkimuksen vaihe tai taitoskohta. Tästä kertovat pohdinnat jo tehdyn slaavilaisen naistutkimuksen tuloksista ja saavutuksista sekä siitä, millä tavoin naistutkimusta tulisi tehdä tunnetuksi suurelle yleisölle entisen Neuvostoliiton alueella. Tämän lisäksi on tärkeää pohtia esimerkiksi sitä, miten akateeminen keskustelu ja termien määrittelyn vaikeus vaikuttavat käytännön kenttätööhön esim. ihmiskauppaa ja seksuaalista väkivaltaa vastaan. Saavutukseksi katsotaan ylipäätään se, että naistutkimus on saanut jalansijan Venäjän akateemisessa maailmassa: useita naistutkimuksen keskuksia on perustettu yliopistojen yhteyteen Venäjällä ja entisissä neuvostovaltioissa. Saavutuksiksi katsotaan myös feministisen tutkimuksen klassikoiden käännöstyöt sekä naistutkimusyksiköiden ja -koulujen avaaminen. Yksi tärkeimmistä saavutuksista on tietenkin myös itse *Gendernyje issledovanija* -aikakauskirjan julkaiseminen ja sukupuolen huomioon ottavan tutkimuksen näkyvyys muissa venäjänkielisissä tieteellisissä julkaisuissa, joita ovat esimerkiksi *Sotsiologičeskije issledovanija* ja *Novoje literaturnoje obozrenije*.

Kokoelman yksi tavoite on luoda uutta kansainvälistä feminististä tietoisuutta, joka sisältää myös entisen itäblokin maat. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi on keskusteltava siitä, missä kulkevat ”venäläisen” sukupuolen rajat ja mille pohjalle venäläinen sukupuoli on rakentunut. Keskustelussa ei voida puhua yksin Venäjällä tehdystä naistutkimuksesta, sillä monet uraauurtavammista ja aktiivisimmista ”venäläisen” naistutkimuksen edustajista löytyvät nykyisen Venäjän valtion

rajojen ulkopuolelta, esim. Latviasta ja Ukrainasta. Kokoelma ei varsinaisesti kyseenalaista tapaa nähdä läntinen feministinen tutkimus omana, jämäkkänä ja kanonisoituna blokkinaan verrattuna slaavilaiseen, nuoreen ja kehittymässä olevaan tieteelliseen perinteeseen, vaan kysymys tuodaan esille liiemmin analysoimatta. Tämän voi antaa anteeksi, sillä onhan numeron tarkoitus keskustella nimenomaan venäläisen naistutkimuksen tilanteesta. Toisaalta, jos naistutkimuksella on tarkoitus olla tieteellinen, universaali luonne, joka kumpuaa ajatuksesta sukupuolen kategoriasta hierarkioita luovana yhteiskunnallisena ja kulttuurisena elementtinä, ei sillä voida ajatella olevan erikseen ”läntistä” ja ”itäistä” metodologiaa. Teorioiden käytötävät riippuvat kuitenkin tutkimuskontekstista.

Jako läntiseen (eurooppalaiseen ja angloamerikkalaiseen) ja post-sosialistiseen feministiseen perinteeseen on harhaanjohtava myös siinä mielessä, että entisissä Neuvostoliiton maissa tehtävä naistutkimus nojaa käytännöllisesti katsoen kokonaan länsimaisiin teorioihin. Teorioiden käytöstä slaavilaisessa kulttuuripiirissä sen sijaan käydään keskustelua ja niiden toimivuudesta ja sovellusten onnistumisesta ollaan montaa mieltä. Esimerkiksi Sergei Ušakin huomauttaa, että jossakin mielessä post-sosialistista naistutkimusta voitaisiinkin nimittää länsimaisten feminististen teorioiden käännösoikeudeksi. Yritys tehdä läntistä kanonisoitua feminististä kirjallisuutta tutuksi venäjänkieliselle lukijalle on onnistunut hänen mielestään vaihtelevasti. Tässä vaiheessa Venäjällä ja entisissä neuvostotasavalloissa tehdyltä naistutkimukselta puuttuu myös Ušakinin mukaan kriittinen näkemys läntisistä teorioista ja niiden käyttöominaisuuksista. Ongelman ydin on myös se, että länsimaisen teorian tulvassa ter-

minologia on vielä jäsentymätöntä ja venäjänkielisten käännösten merkitykset epäselviä. Tämä ei mielestäni ole yksinomaan venäjänkielisen naistutkimuksen ongelma. Kokoelmassa esitetyt kysymykset olisi hyödyllistä palauttaa keskusteluun muuallakin.

Sukupuolen konkreettiset merkitykset järjestyvät uudelleen valtajärjestelmien muuttuessa. Jelena Gapova nostaa esille artikkelissaan perestroikan aikana ja Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjällä tapahtuneen kehityksen varallisuuserojen representaation ja sukupuolieron kautta. Kansan taloudellinen eriarvoisuus on tullut yhä näkyvämmäksi ja eroa tekeväksi piirteeksi Neuvostoliitossa perinteisesti vallinneeseen statukseen nojaavan eriarvoisuuden sijaan. Maahan on syntynyt sekä uusi rikkaiden että uusi köyhien luokka. Uusiin luokkiin liittyvät myös erilaiset sukupuoli-identiteetit, jotka osaltaan perustuvat selkeisiin käsityksiin siitä, kenellä on käytössään resurssit kontrolliin ja omistamiseen. Rahallisen hyvinvoinnin tuomaan elitistisyyteen liitetään kulttuurisissa representaatioissa voimakkaasti toisaalta naisten hyväksikäyttö seksuaalisena resurssina, toisaalta naisten ”kotouttaminen” eli palauttaminen miehisen suojeluksen alaiseksi. Monikansallisessa, monikerroksisessa todellisuudessa tasa-arvo uhkaakin usein jäädä ajatusasteelle. Voisikin kysyä, missä kehitysvaiheessa Venäjän ja entisten neuvostovaltioiden naistutkimus on suhteessa ympäröivään todellisuuteen? Kuinka se voisi edesauttaa sukupuolten tasa-arvon kehittymistä yhteiskunnan eri kerrostumissa? Onko venäläinen nyky-yhteiskunta edes valmis samanlaiseen tai edes samansuuntaiseen ”sukupuolisen siviilisytyteen” kuin venäjänkielinen akateeminen tutkimus?

Irina Savkinan artikkeli Aleksandra Marininan sankarista

Anastasia Kamenskajasta antaa mielenkiintoisen mutta samalla feminististen ihanteiden kannalta hieman surullisen esimerkin. Savkinan mukaan Nastja Kamenskajan hahmossa ja erityisesti sen kehityksessä voi nähdä allegorian venäläisen feminismin kehityksestä Neuvostoliiton jälkeisenä aikana. Paljon käytetty vertaus omaehtoista feminiinisyystä toteuttavan rikosetsivä Kamenskajan hahmosta ”uuden venäläisen feminismin peilinä” on kenties virheellinen tai ainakin jo vanhentunut ajatus. Savkina kiinnittää huomiota siihen, että kahdenkymmenenviiden kirjan myötä Kamenskajan kehitys kohti perinteistä naiseutta ja sen hyväksymistä itselleen sopivaksi käytännöksi heijastelee sitä, että urasuuntautuneen naisen malli ei ole onnistunut saamaan jalansijaa nykyvenäläisessä kulttuurisessa tietoisuudessa. Yleisö, jonka

vaatimukset heijastelevat yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja selviytymisen strategioita, ei ollut sittenkään valmis ottamaan vastaan sarjan ensimmäisissä osissa voimakkaammin uralleen täysin omistautuneeksi esitettyä, kulttuurisia feminiinisuuden merkkejä täyttämätöntä ja jopa niillä leikittelevää naispoliisia. Jotta lukijakunta ei lopettaisi kirjojen ostamista, Nastjan hahmo palautetaan naisen perinteisenä pidetyn vaimon, perheenäidin ja ruokkijan rooliin. Hänen annetaan alistua ”naisellisille heikkouksilleen”, jotta lukijakunta ei näkisi ”jaloilla kävelevän tietokoneen” kaltaista, sosiaalisesti laiskaa ja ulkonäöstään välinpitämätöntä naispoliisia liian etäännytettyinä mallina nykytodellisuudesta ja yhteiskunnan naisille asettamista vaatimuksista.

Saara Ratilainen

Sukupuoli ja seksuaalisuus Itä-Euroopassa

Sexuality and Gender in Post-Communist Eastern Europe and Russia. Ed. Aleksandar Štulhofer & Theo Sandfort. New York: The Haworth Press, 2005.

Aleksandar Štulhoferin ja Theo Sandfortin toimittama artikkelikokoelma *Sexuality and Gender in Post-Communist Eastern Europe and Russia* on tuoreehko teollinen katsaus sukupuoleen ja seksuaalisuuteen Itä-Euroopassa. Kirjoittajien lähestymistavat ovat keskenään varsin erilaisia, tosin yhteiskuntatieteiden kysymyksenasettelut ovat hallitsevimpia. Kirja koostuu viidestätoista artikkelista, jotka on jaksoteltu neljään osaan teemoittain.

Ensimmäinen osan artikkelit valottavat naisen asemaa sekä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kehitystä sosialismin lu-

histumisen jälkeen. Yhteisenä huomiona kirjoittajat samastavat totalitaristisen järjestelmän harjoittaman repression ja 90-luvulla nousseen nationalismin ihannekansalaisen vaatimuksen naisten ja seksuaalivähemmistöjen asemaa heikentävinä tekijöinä. Sosialistisen diskurssin normatiivisen roolin on korvannut osaltaan kirkko, joka on noussut kansallisen identiteetin rakentajana vahvaksi mielipidevaikuttajaksi. Biljana Kašićin artikkeli identiteettien ja seksuaalisuuksien transitiosta pureutuu Kroatian tilanteeseen. Jälkikolonialistisen kritiikin huomioiden Kašić varoo luomasta kroatialaisista seksuaalisuuksista Toista suhteessa länteen. Hän toteaa myös, että transition käsite ei ole välttämättä lainkaan relevantti identiteettien ja seksuaalisuuksien määrittämisessä. Arvioidessaan transition ja kulttuurisisäisten

ilmiöiden merkitystä Kroatiassa Kašić huomioi muun muassa, että uusi naisen seksuaalisuutta normittava ilmiö, pornografia, on täysin läntisen kulttuurin tuontituote.

Toinen osa, joka käsittelee seksuaalipolitiikka ja seksuaalidentiteettejä, kuvaa usein varsin järkyttävien esimerkein naisten ja seksuaalivähemmistöjen asemaa Itä-Euroopassa. Artikkeleista käy ilmi yleisten nationalistissoviniististen diskurssien vaikutus heikossa asemassa olevien ryhmien omakuvaan ja arvomaailmaan. Näkymättömyyttä ja alistettua asemaa ei aina osata edes kyseenalaistaa. Seksuaalisuuden kulttuurisia taustoja Valko-Venäjällä käsittelevässä artikkelissaan Aleksei Lalo ja Nikolai Šitov tuovat esille havaitsemansa keskeisen läntisen perspektiivivirheen. Ulkomaiset toimijat eivät omine agendoinen osaa huomioida venäläistä ja valkovenäläistä kontekstia. Heidän mukaansa on absurdia kuvitella, että esimerkiksi radikaalin feminismin vaateet saisivat mitään vastakaikua niin kauan kuin aivan perustavia naisten ihmisoikeuksia vielä jatkuvasti kyseenalaistetaan. Lisäksi Neuvostoliitossa usein esillä ollut feminismin kritiikki vaikuttaa edelleen negatiivisesti myös naisten suhtautumiseen naisasialiikkeeseen. Etenkin Venäjän ortodoksinen kirkko näyttäytyy keskeisenä homofobiaa, naisvastaisuutta ja seksuaalikielteisyyttä lietsovana vaikuttajana. Igor S. Kon käsittelee artikkelissaan sitä, miten nationalistiset ja kirkolliset piirit ovat vastustaneet kaikkea sukupuolivalistusta kouluissa. Hänen omat kokemuksensa paljastavat, että pelkkä seksuaalisuuden tutkiminenkin voi nyky-Venäjällä olla jopa hengenvaarallista. Tappo- ja pommiuhkauksiakin saanut Kon kertoo esimerkiksi kuinka erään hänen luentonsa keskeyttivät yllättäen kaksi- kolmekymmentä huligaania. He esittivät homo- ja